

Володимир Винниченко

Записки Кирпатого
Мефістофеля.
Федько-халамидник

Харків
«Фоліо»
2023

ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ

Роман

В розчинене вікно потягає розталою корою дерева і кислим, вогким духом водянистого, весняного снігу, що ріденько чвакає під ногами. Табачний дим, розділений течією повітря, незадоволено клублячись, розріджується. Чути, як дзвонять у Софійському соборі великопосним, задумливим дзвоном. Там, у соборі, тихо тріскотять свічки, пахтить вільгістю стін, під банею високо вгорі лунає монотонний голос дячка.

Весна — паскудний час, неспокійний, розхристаний, безглуздий. Вечорами тільки й можна робити, що грати в карти. Тут, принаймні, знаєш у чому річ. За одну ніч гри можеш пізнати все минуле й майбутнє своїх партнерів.

Ось Карачапov, він здатний схопити людину, що попала в скрутне становище, взяти її за горло й душити доти, поки ні копійки не лишиться у неї. Робитиме це серйозно, з діловитою пікою, мовчки, строго, поважно.

Клапан — боягуз, хапа дрібничками. Схопивши, озирається, біжить у куточок і там наминає свій маслачок. Окрім маслачків ні про що не мріє.

Сосницький гасає в різні боки. Коли ведеться йому, може кинутись у воду і, ризикуючи життям, рятувати другого. Коли погано з ним, може підставити ніжку приятелеві і знаходити для себе сатисфакцію в біді його.

Мені приємно заманути чоловіка на саму гору і зіпхнути його вниз. І той момент, коли в очах, поширених надією й захватом, блискає жах — є найкращий. Приємно, коли увага застигає й ти обережно м'яко повертаєш його в той бік, який тобі потрібний. А він усміхається й гадає, що сам іде, «сам іде!» От за це ще можна багато дати: коли ти так запанував над ним, що він уже й не помічає того.

Сосницький бере у мене вже шосту сотню. Він більше не хоче ризикувати. Тепер він гратиме з розумом. Банк нароста. Це вже справжня гора. Але Сосницький по камінчику, як Клапан, довбає і з усіх сил тримає себе, щоб не кинутись на

неї з криком «ура!» Він, недбало розсівшись, ставить малесенькі ставки, — його не обходить гора. Мене ж тягне вивести його на неї.

— Ну, Сосницький, давай в кумпанії? Га?

— Ні, мерсі.

— Що, волієш по гривеничку зароблять? Розсудливо. Катай, серденько, катай, принесеш діткам гостинчика. Ну, кинь дурниці! Удвох же, кажу тобі. Ну-бо!

Сосницький раптом плигає:

— Давай, кат його мамі! Скільки там? Карачапov, бережіться!

Він сідає рівніше, зачісує обома руками жовту гриву й гупа рукою по столі. Він от-от на самісінькій горі. Тоді я замислююсь і кажу:

— Ні, здається, момент не дуже добрий; треба, мабуть, подождати.

— Що?! Ждати? Чого?!

— Кращого моменту. Тепер не можна.

— Ех, ти, боягуз! Сам іду!

— Як хочеш, не раджу.

— Начхав я на твою раду. Скільки в банку?

Він сам іде!

А побіч, за столом з закусками, сидить оцей обгризений Нечипоренко. Немов не помічаючи сам, часом бере вилкою то гриб, то шматок ковбаси і їсть. А щелепи йому десь аж корчить і хочеться кинутись, виючи, на їду й обома руками пхати її в себе, сопучи та здригуючись від насолоди.

Іноді він підходить до нас і дивиться на сотняні папірці, які ми пересуваємо один до одного. На його синюватих, голондних губах грає запобіглива і в той же час вибачлива усмішка старого ідейного інтелігента. І весь вигляд у нього старий, ідейно-інтелігентний: скудовчена, мишачого кольору, кучерявенька борідка; попелясті пасмочки волосся на висках і потилиці; неохайний, обшарпаний піджачок та вишивана сорочка з якоюсь стьожкою замість краватки; на ногах короткі штани, з-під яких видно руді халяви чобіт, які тепер ще носять, здається, тільки батюшки. Серед нас, серед наших ретельно поголених облич, бездоганних комірців, строго вигладжених бриж на штанях, лакерованих черевиків він робить враження не то псаломщика, не то прикажчика з економії. І здається, що він сидить тут для того, щоби дочекатись, коли пан увільниться й дасть йому інструкції. Тоді він візьме свій клуночок, що лежить десь у кухні, суковату палицю й пішечки почимчикує на вокзал, жаліючи п'ятака на трамвай.

А колись же він царював на мітингах і ця скудовчена борідка, ці пасмочки на потилиці викликали повагу. Неохайність і вбогість одержі були потрібні, необхідні. Колись робітники на пам'ять вчили прокламації, написані цією рукою, що тепер так несміло й злодійкувато посилає у рот на виделці смачні гриби.

Він чекає на мене. Я сказав, що можу добути йому роботу. У нього дома «жіночка та двійко маленьких», як він з грайливою усмішечкою довів до моєї відомості і, мабуть, обливаючись соромом за цю усмішку. Вже два тижні, як вони прибули із заслання, а він ніде не може знайти роботи. Так-так, я запропоную йому роботу.

Коли Сосницький зривається з гори й потім понуро сидить, мені стає нудно. Ми граємо цілу добу. Це може остогидіти.

Я закидаю руку назад, беру зі столика телефонну трубку й викликаю Соню, не перестаючи грати. На Сосницького я не дивлюсь, але бачу, як його руки стають тяжкими та занадто рівними, — так буває з людиною, яка пильно слухає і в той же час щось робить.

— Соня? Здорова! Так, це я... Не швидко. А втім, не знаю. Твій чоловік програє, а я виграю. Йому в коханні ведеться, а мені ні. Але це давно вже відомо... Сосницький, твоя жінка питає, коли ти прийдеш додому?

— Сподіваюсь сьогодні.

— Сподівається сьогодні. А я прийду зараз. Даси мені чаю? Чудесно. Ну, поки що, бувай!

Кладу трубку й заявляю:

— Панове! Ставлю все вигране плюс свою сотню. Чи виграю, чи програю, іду. Отже, моя ставка... вісімсот. Ви тримаєте, Карачапов?

Карачапов жмурить око від диму цигарки і здає карти. Його обличчя киргизьке, смугляве, з полиском, неначе погано почищене ваксою, непорушне й серйозне. Це значить, що в ньому гарчить жадність. Йому хочеться загребти мої гроші. Вузькі, пукаті, прикриті млявими повіками, очі дивляться в стіл.

Сосницький потягається і протяжно позіхає, занадто широко, як мені здається, розтягаючи свій масний, великий рот. Він хоче показати, що все йде, як слід. Добре.

Я виграю.

— Бачиш, Дмитре, як треба грати? Ну, будьте, мої панове!

В передпокою, одягаючись, я дивлюсь у дзеркало. Поруч зі мною стоїть Нечипоренко, і в дзеркалі мені видко, що я на цілу голову вищий від нього. Він короткий, куций, з круглою

головою; я — довгий, чорний, з довгастим лицем, гострою борідкою і густими бровами, похожими на дві лахматі гусениці. Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плескуватий на кінці, з довгими ніздрями. За все лице і постать мене називають Мефістофелем, а за ніс — Кирпатим Мефістофелем.

Нечипоренко натяга поганеньке, кремового кольору, пальтичко, підіймає комір і чекає на мене, тримаючи в руці круглу шапку рудого, собачого кольору. Коли я одягаю циліндра, що довгою строгою смугою одбиває світло електрики, я видаюся велетнем поруч з Нечипоренком.

— А вам не було занадто тепло в Сибірі в цьому пальті? — киваю я Нечипоренкові на його легесеньке пальто, натягаючи рукавички.

Нечипоренко знов не то вихиляється, не то протягається і, сміючись, говорить:

— Е, там у мене шубка була! Тут треба було трошки, теє-то як його, заставити, значиться...

Він любить називати деякі речі зменшеним іменем: шубка, жіночка, діточки, грошенята.

На вулиці запах весни чується дражливо-гостро. Над бульваром повисла безвуха, лиса голова місяця й розсіяно усміхається. Тополі, як два ряди величезних віників, стоять непорушно. Крізь прозорі верхечки їх видно блакитно-сріблясті хмаринки. Внизу під тополями брешуть балабайки й хіхікають незримі парочки. Побіч тротуару дзюркотить вода, а на бруку ще лежить брудний, потовчений сніг, подібний до шоколадної халви.

— Так-так, от уже й весна!.. — зітхає Нечипоренко. Я почувую, що він це говорить тільки для того, щоби почати розмову про роботу.

Я переходжу на бульвар і сідаю на лавочку, нічого не кажучи Нечипоренкові й не питаючи його, чи хоче він сидіти.

— Атож, атож, весна, — кажу я. — Чудесна пора. А пам'ятаєте, як ми колись у таку пору революцію пущали? Так-так. Ну, так значиться роботу? Чудесно, можна. Це можна, можна. Що ж ми вам придумаємо? Тільки отщо, голубчику: я вже з вас наперед візьму слово, що ви триматимете в секреті нашу розмову. Діло наше, знаєте, професіональне, адвокатське. Людина ви, я знаю, конспіративна, але попередити треба.

Місяць одсунувся до будинків і звідти дивиться мені в лице. Пахне мокрими кущами та торішнім листям. Голова горить від безсонної ночі. Соня чекає на мене. Тепер ще нема восьмої, значить, Андрійко ще не спить.

— Я не розумію... А втім, даю, розуміється, слово.

— От і добре. Значить, даєте. Ну от. А роботу поки що ми вам примудруємо таку. Часово, звичайна річ, так, щоб перебитись. Знання ніякого не треба. Так би мовити, дипломатичного характеру. Треба, розумієте, поїхати в один город і вмовити одного чоловіка, що абсолютної істини на світі немає й що світ є не що інше, як тільки наша уява. Простішими словами, дорогий мій, треба, аби цей чоловічок змалював на суді деякі речі так, як ми їх уявляємо собі. А щоби це легше було зробити йому, ви допоможете йому. Це все ж таки праця — направляти свою уяву в іншому напрямку. А кожна праця оплачується. Агітатор з вас добрий, і вам це легко буде зробити. Як ви на це, га?

— Себто, як же це?!

— Що саме? Ви про віщо?

Нема нічого більш зворушливого, як оця настовбурченість чесності. З самого початку свого падіння.

— Ні, ви це серйозно?!

— Цілком серйозно, голубе. А що таке? Можете взяти на себе це доручення?

Нечипоренко раптом поривчасто підводиться й говорить поважним, колишнім своїм тоном, тим самим, яким колись давав мені прикази по організації.

— Слухайте, товаришу Антоне, — (мене, в дійсності, звуть Яковом), — коли це жарт, то я знаходжу, що він досить дурний. Коли ж серйозно, то... то...

Він не знаходить слова, яке відповідало б його почуванням.

— Та що таке, любчику? Які жарти? Цілком серйозно. Ага, я ще забув сказати: гонорар вам я можу запропонувати триста карбованців за удачне виконання і сто за неудачне. Видатки, звичайно, на мій кошт. Їхати, якомога, швидше.

Триста карбованців для чесноти при голодних очах і діточках — це поважний удар їй. Нечипоренко усміхається.

— Одначе, цього я не сподівався. Чого-чого, а цього не сподівався навіть від вас.

— Ну, голубчику, я не маю часу. Ви подумайте і приходьте з відповіддю. Тільки швидше. Бувайте!

Я встаю і злегка підіймаю циліндра.

— Здорово! — з непорозумінням говорить Нечипоренко. Він одсуває свою собачу шапку на потилицю й неодривно дивиться на мене. Я хитаю головою і йду в гору по бульварі. На лавах, по тім боці, що в затінку, кудовчаться темними купками людські постаті. Я згадую, що сьогодні неділя.

Іду довго, але кроків за собою не чую. Нечипоренко стоїть на місці чи, напнувши шапку по самі очі, спішить до своєї

«жіночки» швидше розказати про все, що чула й бачила його чесна душа.

Андрійко сидить у їдальні за столом і, схиляючи голову то на праве плече, то на ліве, поклавши язика на верхню губу, розмальовує кольоровими олівцями якийсь краєвид.

Соня лежить у качалці й читає. Побачивши мене, вона спокійно опускає книгу на коліна й питає:

— Чай питимеш?

Андрійко робить останній штрих, схоплюється й підбігає до мене. Я почувую, як м'якнуть мені ноги від його дотиків. Підхоплюю його під пахви й високо підношу догори. Руки мої чують ніжну теплоту його тіла, й мені знов здається, що я злитий з ним і що відірватись від нього буде для мене фізично боляче.

— Вище, дядю Яша, вище! — кричить згори Андрійко і здіймає руки, намагаючись дістати до стелі.

— Ти його упустиш... — сухо кидає Соня.

— Дядю Яша, ще, ще трошки!

Але я спускаю його на землю й, держачи за руку, сідаю за стіл.

— Ну, як справи, малий?

— Та нічошенько. А в одного хлопчика сьогодні знайшли табак у кишені. Второкласник. Його виженуть. Гупо за такий пустяк ісключать хлопчину. Правда, дядю Яша?

Я боюсь, що на моїм лиці занадто виразно помітно мое почування і, усміхаючись, кажу:

— А звичайно, звичайно. Чорт зна що таке!

— Ей, дядю, ти знов смієшся! Я не хочу. Я з тобою серйозно, а ти... Коли я буду в другому класі, я теж куритиму!

— А тепер не куриш?

— Тепер ще рано, — поважно говорить він.

Так, він викапана мати. Ті ж самі голубувато-сірі очі, тільки не такі сухі та жорсткі, те ж саме пукате, як бік чайника, чоло, гостре підборіддя, біляве, невитке волосся. Ніс неправильний. І сьогодні мені здається, що в ньому є щось качине, плескувате. Глибоке хвилювання та ніжність охоплюють мене.

Я кашляю, закурюю й кажу Соні:

— Ти дуже сердишся?

— За віщо? — байдуке кидає вона, тримаючи руку на крані самовара. Потім закручує його й підсуває мені склянку міцного чаю, такого, який я люблю.

— Ну, за віщо... Але, бачиш, нема гірше, як грати в своїй кумпанії. Все дають один одному одігратися. Та так тягнеться доти, поки всі не втомляться...

Андрійко тягне руку, хоче піти. Я обіймаю його й садовлю на своїх колінах. Він задоволений і зараз же починає нишпорити по моїх кишнях.

— Андрійку, тобі час спати... — каже Соня.

— Ну, ма-амо! Ти раз у раз, як приходиться дядя Яша, жеш мене спати. А ще дев'ятої години немає.

Знайомий біль і жаль до себе вколюють мене.

— Так, правда, іди, хлопче, спати, йди...

А отже, є якась підла насолода в цьому болю!

Соня, здається, розуміє мене, бо насмішкувато усміхається й підходить до нас.

— Ти повинен бути вже в ліжку о дев'ятій годині. Поки вмиєшся, роздягнешся... Іди, скажи Фені, хай допоможе тобі. Прощайся з Яковом Васильовичем та йди.

Андрійко помалу злазить з моїх колін і, коли вже стоїть долі, простягає мені руку. Я усміхаюсь, потискую її й випускаю. Андрійко цілує матір і виходить.

Соня сідає проти мене, становить лікті на стіл і, з'єднавши кінці пальців, говорить:

— Мені, Якове, треба побалакати з тобою.

Коли за дверима ідальні зникає маленька постать, я стаю самим собою. Присуваю попільничку, закладаю ногу на ногу й одкидаюся на спинку стільця.

— Слухаю з охотою.

— Я прохала би серйозніше вислухати.

— Серйозніше від мене може бути хіба тільки ідейний вегетаріанець.

Соня деякий час мовчить, немов би занята своїми пальцями. Ніс у неї не Андрійків — правильний, суховатий, з рожевими, рухливими ніздрями. У Сосницького теж не Андрійків — м'ясистий, важкий; ніздрі, неначе цвяшком проткнуті. Мені здається, найвірніше дзеркало душі людини не очі, як гадають, а ніс. Бувають носи добрі, злі; м'які, тверді; важкі, легковажні; хитрі, простодушні.

Соня зводить на мене Андрійкові голубувато-сірі очі й тихо говорить:

— Не ходи до нас.

Всередині штовхає мені щось боляче, але я, не перестаючи усміхатись, злегка дивуюсь і кажу:

— Досить несподівана гречність. Чому ж то так?

— Гречності покиньмо. Тому, що твоє... тому, що ти погано впливаєш на всіх нас. Дмитро при тобі розпускається, нервується. Андрійко стає неслухняним, вередливим. Я також не легко почуваю себе з тобою. Краще нам не бачитись.

Я мовчу й усміхаюсь. Ніс у Соні від хвилювання блідне й губи стають ще тоншими, лице робиться сухим, колючим. Тепер видно, що їй двадцять дев'ять літ, а то й більше.

Мені власне треба б встати й піти.

— Чу-удно... — кажу я, струсюючи попіл з цигарки й роздрібноючи кінцем цигарки сіреньку грудочку. — Чу-удно. А я гадав собі, що впливаю на вас, як найблагодворніше. Друг дому. В справжньому смислі цього слова, без лапок!..

— Ти, мабуть, не від того, щоб і в лапках бути другом? Злість її не зовсім зрозуміла.

Соня поривчасто змахує руки зі столу й нервово чепурить волосся. На мене не дивиться, але я почуваю, що вона чекає відповіді на ці слова. Якось особливо чекає.

— Через що ж раптом така постанова? Цілий рік буваю й нічого, і... так несподівано?..

Строго похмурює свої милі, широкі брови і, дивлячись убік, вже майже спокійним, звичайним сухим тоном каже:

— Бо ця постанова давно вже назріла. Я хочу сказати тобі одверто... Ти — людина глибоко ненормальна, негарна й жорстока. Ти хитрий і вмєш ховати себе, але тебе все ж таки видно. У тебе нема нічого не то що святого, а... а навіть дорогого, цінного в житті. Я не знаю, навіщо ти живеш. Побувши з тобою, відчуваєш себе порожнім і зайвим. Стає нудно жити.

Немов із книжки вичитує, — видно, давно наготовила всі ці фрази й не раз повторювала їх про себе. Я уважно слухаю.

— ...Ти з усього смієшся й удаєш з себе розчарованого, але робиш це для того, щоби замазати свою бездушність і моральну порожність, і через це ти і жорстокий і... багато іншого, ще гіршого. Я не хочу торкатись твого особистого життя. Це твоє діло, живи, як хочеш. Але, коли ти своєю особою входиш в наше життя, я маю право охоронити себе. До твоєї появи серед нас Дмитро був порядною людиною. Він не був тим, що вісім-дев'ять літ тому, але не був і тим, чим він є тепер. Це ти навчив його сміятись з того, чому він раніше поклонявся, ти розпустив його. Так-так, ти! Це я раз у раз повторятиму. Ти навчив його грати у карти, писати брехливі статті, любити гроші, пити і... мабуть, зраджувати мене. Я певна, що ти не раз тягав його з собою до продажних жінок. І спеціально для того, щоб торжествувати, щоб тішитись і сміятися з нас, з нашого «семейного очага».

Мене, властиво, не дуже дивує цей потік обвинувачень і лайки. Він повинен був, зрештою, колись прорватися. Дивно тільки, що це, що здавалось, це без помітної причини сталось.

— Прости, Сонічко, що переб'ю. Бачиш, слухаючи тебе, можна подумати, що Дмитро якийсь хлопчик або людина без

волі. Це раз. Друге, що він ніби справді так змінився. А третє, що я надзвичайно сильна натура. Нічого цього, серце, немає. Він не хлопчик, силу волі має таку, що дай боже всякому, а я ніякого впливу не маю на нього. Ти все це... Дозволь мені скінчити!.. Ти все це знаєш так само добре, як і я, але тобі треба до чогось причепитись, щоби вигнати мене. А втім, вибач мені, хіба не все одно яким способом ти це зробиш. Ти хочеш ще що-небудь мені сказати, чи мені вже треба йти?

Соня пильно дивиться мені в лице, немов би бажаючи примусити мене зняковіти. Біля її очей виступила фарба, і здається, що очі горять.

— Для чого ти втисся до нас?

Голос погрозливий, тихий.

— Я не втискувався, Соню. Пам'ятаєш, ми зустрілись випадково і ти сама запрохала мене заходити.

— Ні, ти втисся! Ти напрохався. Ти знав, що я повинна була ненавидіти тебе всі ці вісім літ. І все ж таки, ти з твоєю звичайною нахабністю й безцеремонністю входиш в нашу родину і... руйнуєш її.

— Забобони, Соню. Сім'ю не можна зруйнувати збоку. Вона завжди розпадається з середини.

— Ну, це твоя «теорія». А я кажу те, що бачила на власні очі.

Я позіхаю й підводжусь.

— Так. Вибач, ти в згоді з Дмитром все це кажеш мені?

— Так, у згоді. В цілковитій згоді!

Вона каже ці слова необдумано, я це чудесно розумію. Але злегка вклоняюсь їй і кажу:

— Досить дотепно ви згодились: він мені винен дев'ятсот карбованців.

Соня помалу встає, випростує свою невелику, трохи плескувату постать і мовчки простягає до дверей руку.

— Ідіть звідси зараз же!

Я деяку хвилинку стою й з усмішкою дивлюсь на неї. Мені треба багато зусиль, щоби вдержати себе від найпевнішого виявлення дійсної правди: підійти, обняти й почати цілувати. Тоді виявилась би істина.

Я повертаюсь і йду, не сказавши більше ні слова.

Безсонна ніч, Андрійко, розмова з Сонею, густе вечірнє повітря. Мені стає незрозуміло-весело і буйний виклик спалахує в крові. Я вже не боюсь думати про все, що хочеться, про що нагадує весна, чортяка її бери!

Зсуваю циліндра на потилицю, розстібую шубу й, вимахуючи паличкою, іду легким кроком по тротуарі. Візники нав-

випередки закликають взяти мене, сподіваючись добре заробити. Я одмахуюсь від них, голосно прохаю вибачення у дам, зазираю їм під капелюхи і... навіть не сміюся з себе в цей час.

Ось той будинок, в якому ми колись друкували на гектографі прокламації. Так, це він, то що з того? Старий, червоний, з полупленими штукатуркою, з сірими віконцями, перепрезаними товстими дурними прогоничами, які не рятують ні від злодіїв, ні від жандармів. Там є маленька кімната, що виходить вікнами на подвір'я. Там колись ми... А втім, ну її к чорту, чого я мушу про це думати?

Де мешкає той дурень Нечипоренко? Я б з охотою подивився на його «очаг».

Поперед мене плавно суне поміж плечами та головами біла шапочка. Пухнате, русяве волосся на потилиці нагадує мені щось знайоме. Невже вона? Поправляю циліндра й надаю ходи. Іду деякий час побіч і жадно вдивляюсь. Вона! Та сама молочно-рожева щока, дитяче-строгий ніс і м'які, лагідні риси лица.

Я вмиль почувую, як у вісімнадцять літ, несмілість і замішання. Що їй сказати? Як підійти? Як почати розмову?

Біла шапочка звертає в перевулок. Тут менше людей і місяць здається яснішим. Я швидко наганяю шапочку й деякий момент іду позаду. Від неї подихає чимсь ніжним, надзвичайно-зворушливим, чистим. Я сам собі видаюся гімназистом, що причепився до гімназистки, що складає про себе фрази, які скаже їй, і до самого дому не каже ні слова.

Шапочка озирається. Переді мною на мить з'являються двоє здивованих очей і зараз же зникають. Тоді я рівняюсь з дівчиною, поштиво тримаю циліндра над головою і спокійно, влажливо, сам дивуючись, зірочки беруться в мене такі ноти, говорю:

— Простіть, будь ласка. Дозвольте мені пройти разом з вами до вашого дому.

Дівчина по перших же згуках мого голосу хутенько обертається до мене й зараз же прискорює ходу. Але полохливості я не помічаю в її рухах. Я, стараючись іти поруч, не отстаю. Несподіване чуття сорому й ніяковості сковує мої думки і язик. Мені вже хочеться, щоби нічого цього не було, хочеться одстать, але я не можу через щось цього зробити. Іду мовчки і, почувуючи в себе дурновату усмішку на обличчі, дивлюсь на посріблений, немов покритий перламутром, профіль дівчини.

— Будьте ласкаві, дайте мені спокій, — раптом кидає вона мені нудьгуючим голосом, навіть не подивившись на мене.

ЗМІСТ

Записки Кирпатого Мефістофеля. <i>Роман</i>	3
Федько-халамидник. <i>Оповідання</i>	204
Чорна Пантера і Білий Медвідь. <i>П'єса на чотири дії</i>	222
Запізне повернення. <i>Т. М. Панасенко</i>	282